

Teatertekst i klasserommet
LÆRERHEFTE

JOHN GABRIEL BORKMAN

AV HENRIK IBSEN

PREMIERE PÅ GAMLE SCENE 10. JANUAR 2009

Redigert av Thoralf Berg
Avd. for lærer- og tolkeutdanning
Høgskolen i Sør-Trøndelag
thoralf.berg@hist.no

T r ø n d e l a g   T e a t e r   2 0 0 8 - 2 0 0 9

Teatertekst i klasserommet

Innledning

I dette undervisningsopplegget er *teatertekst* å forstå som den bearbejdede versjonen som skuespillere har som sitt tekstgrunnlag for en scenisk presentasjon. Skuespill og teatertekst kan være identiske tekster. Men svært ofte viser det seg at for eksempel en dramaturg eller instruktør har bearbejdet eller omarbejdet en dramatikers tekst slik at den er spesielt tilpasset den oppsetningen teatret vil vise. En bearbejelse kan for eksempel angå modernisering av språket, omforming til dialekt, strykning av en eller flere replikker, eller medvirkende. Sted og tid i en forfatters tekst kan også bli endret i forbindelse med en oppsetning.

I den følgende metoden skal det arbejdes ut fra teaterteksten; altså den samme teksten som det arbejdes med i teatret i forbindelse med en oppsetning.

Rukla eller ingenting?

Skal elever forberedes på teaterbesøk? Skal de innta sin plass i teatersalen med hodene fulle av føringer og oppfatninger fra læreren? Eller skal elevene møte teaterforestillingen "rene og upåvirkede" for der å oppleve teaterstykket på sine egne premisser? En eller annen form for forforståelse og førdommer, eller veier inn i teaterforestillingen, må man etter min mening uansett regne med.

En svært levende fremstilling av hvordan skuespill er blitt, og kanskje til en viss grad fortsatt blir gjennomgått i klasserom, gir Dag Solstad i *Genanse og verdighet*. Time etter time strever Elias Rukla med å føre elevene inn på sin vei for å forstå *Vildanden*, dog uten alt for positiv respons fra elevene. En lærer av i dag ønsker neppe å fremstå som en kopi av Elias Rukla, men kanskje finnes det fortsatt reminisenser av Ruklas opplegg i enkelte klasserom?

Om Ruklas pedagogiske prinsipper representerer en vei eller et ytterpunkt, og den tilsynelatende "uforberede" den andre veien eller ytterpunktet, vil en *dramapedagogisk* tilnærming representere en tredje og mer fruktbar vei eller et alternativt ytterpunkt. Den vil bli presentert og demonstrert her gjennom tre grep: lærer-i-rolle, fryse et bilde og spille en scene. Dessuten vil det bli diskutert om og hvordan et eventuelt etterarbeid kan drives.

En dramapedagogisk tilnærming

Vår *alternative metode* til de to ytterpunktene Rukla eller ingen forberedelse er basert på at et forarbeid drevet teaterrettet av elevene selv. Det innebærer at elevene i størst mulig grad skal arbeide med teksten slik det gjøres i teatret. I stedet for å gjennomføre en tradisjonell litterær analyse av teksten, skal elevene arbeide praktisk med den. Samtidig som det må bevares en viss handlingsspenning om hvordan det hele går og ender, består en viktig intensjon med denne metoden å skape nysgjerrighet på hvordan handlingen, og spesielt utvalgte sekvenser av den, kan fremstilles på scenen. I løpet av forarbeidet skal elevene gjennom sitt arbeid med sekvenser av teaterteksten, avdekke og bevisstgjøres på at en teatertekst egentlig rommer et vell av sceniske realiserbare muligheter. Et forarbeid basert på elevenes egenaktivitet og kreativitet skal med andre ord være innrettet mot å prøve ut hvordan teksten kan vises på en teaterscene. Dette innebærer bl.a. å bevisstgjøre elevene på at de må foreta en rekke valg når de skal fremføre en tekstsekvens, og at disse valgene forutsetter og impliserer tolkninger av personer, handling og tema. Gjennom dette arbeidet vil elevene naturlig nok oppnå en viss innsikt i teksten samtidig som de vil kunne etablere sin egen forståelse av teksten.

I løpet av et teaterbesøk vil elevene se hvordan skuespillerne fremfører de samme scenene de selv har arbeidet med. Samtidig vil de kunne oppleve teatrets tolkning av tekst. Samlet vil dette gjøre den enkelte elev godt rustet til å møte medelevers og lærerens forståelse av teksten. Dette vil gi grobunn for meningsfulle og utviklende litterære samtaler.

Når det gjelder timefordelingen, vil det trolig være nødvendig å bruke en dobbelttime på lærer-i-rolle og til å lage frysebilde. En dobbelttime vil nok også gå med til å spille en scene. Deretter følger teaterbesøket. Tilbake på skolen kan det muligens være behov for en enkel- eller dobbelttime til et etterarbeid dersom det skulle være nødvendig. Hele arbeidet vil altså kunne gjennomføres i løpet av fem til seks skoletimer.

Det er imidlertid ikke nødvendig å arbeide med alle delene for å få utbytte av denne metoden. Forhold i den enkelte klasse, tid til rådighet og lærerens interesser vil avgjøre både hvor mye tid som skal anvendes, og om det skal arbeides med alle delene.

Det er veldig viktig å være klar over at verken for lærer eller elever er det nødvendig med, eller behov for spesifikk dramapedagogisk bakgrunn eller kompetanse for å kunne gjennomføre et undervisningsopplegg basert på denne metoden. Undervisningsopplegget er

basert på at det skal være fullt ut gjennomførbart for den ”vanlige” lærer med helt ”vanlige” elever.

Lærer-i-rolle

Før et teaterbesøk er trolig de fleste elever interessert i hva stykket handler om, og hvordan det går til slutt. Hvordan forberede elevene på innholdet uten å røpe for mye av utfallet?

En mulighet er selvsagt å fremskaffe klassesett, og la elevene lese teksten hjemme eller på skolen. Dette er vel kanskje ikke den mest nyskapende måten å presentere ukjent tekst på for en klasse. Et alternativ kan være at læreren, som på forhånd kjenner teksten, gir et mer eller mindre detaljert og kanskje noe krydret referat av den. Selvsagt holdes spenningen på hvordan det ender, selve avslutningen, tilbake. Noe spenning skal bevares som motivasjonsfaktor for teaterbesøket. Elevene må følgelig i teatret eller finne frem teksten for å få vite avslutningen.

Men hvor inspirerende og interessant er et slikt opplegg for elevene? Og hvem er mest engasjert og aktiv?

Utfordringen består i å finne en annen måte å formidle teksten til elevene. Intensjonen må være at elevene både oppnår et inntrykk av handlingen, aktiviseres og gjøres deltakende. Ikke minst må de få lyst til å gå i teatret.

Lærer-i-rolle kan være en metode for å oppnå slike intensjoner. Dette grepet består i at læreren går inn i en rolle i teksten, eller i tilknytning til den, og at elevene, sammen med læreren, settes inn i rammen eller konteksten for stykket. Den skal gi elevene noen forutsetninger de kan spørre ut fra. Dette kan være informasjon om tid og sted for handlingen, hvem som er med, deres slekts-/vennskapsrelasjoner, og kanskje litt om det som har foregått eller skjedd. Med utgangspunkt i dette foretar elevene en utspørring av den rollen læreren inntar, omkring innholdet i teksten. De må utfolde kreativitet i spørsmålsstillingene for å få vite mest mulig, og derved skaffe seg innsikt i hendelser, episoder, personer og tema. Lærer-i-rolle innebærer altså en samtale eller dialog av en spesiell art mellom læreren i en rolle og elevene.

Underveis formidler/røper den som er i rollen, tilstrekkelig relevant stoff til å skape nysgjerrighet og rom for å foreta mer eller mindre kvalifiserte spekulasjoner, gjetninger og hen- og antydninger. Som lærer i rolle må man være lydhør overfor spørsmålene for eventuelt

å kunne vri dem og svare i den retning man ønsker, eventuelt foreta tolkninger eller omformuleringer av spørsmålene.

Varigheten av lærer-i-rolle er avhengig av spørsmålene og svarene. Når den som er i rolle synes det er gitt tilstrekkelig informasjon, avsluttes sekvensen. Det viser seg ofte at ca. 10 minutter kan være tilstrekkelig.

Informasjon til elevene før lærer-i-rolle i forbindelse med *John Gabriel Borkman*

(Navnene må skrives på tavla med noen ord om relasjonen mellom dem og yrkesbetegnelser. Dette for å gi elevene bedre oversikt over hvem som er med. Samtidig er det viktig å gjøre elevene oppmerksom på at dette ikke nødvendigvis utgjør hele rollelisten.)

Handlingen i *John Gabriel Borkman* foregår på en større gård like utenfor Christiania (Oslo) mot slutten av 1880-tallet. Vi møter familien Borkman. Den består av John Gabriel Borkman, som er forhenværende banksjef, hans kone Gunhild (født Renheim) og deres sønn Erhart, som er student. Familien har en stuepike som heter Malene. En forpakter står for gårdsdriften.

Fru Borkmans ugifte tvillingsøster Ella Renheim dukker også opp. Hun er den egentlige eieren av gården, men bor vestpå og har overlatt til familien Borkman å bruke den.

Dessuten møter vi Vilhelm Foldal og hans femtenårige datter Frida. Familien Foldal bor i byen, og Foldal arbeider som ekstraskriver i et regjeringskontor.

Fanny Wilton er en velhavende fraskilt kvinne. Hennes tidligere mann er død, og hun bor i byen.

Vi tenker oss følgende utgangspunkt for sekvensen lærer-i-rolle:

Du (altså samtlige elever) ble venn med Erhart da han etter å ha bodd hos sin tante Ella Renheim i flere år, flyttet tilbake til sin familie. Dere var da i 15 årsalderen, gikk i samme klasse, oppholdt dere mye på gården og ble godt kjent med forpakteren.

Da du var 17 år, fikk din far en stilling i Bergen, og hele familien flyttet dit. Du mistet kontakten med Erhart, men din far opprettholdt kontakten med en kollega fra årene i Christiania, nemlig advokat Hinkel.

Advokat Hinkel skal nå arrangere et selskap Han bor ikke langt fra Borkman-familien, og er tidligere venn av John Gabriel Borkman. Du er invitert til dette selskapet. Det er også Erhart. Det fortalte Hinkel i brevet han sendte din far sammen med invitasjonen.

I håp om å treffe Erhart drar du i god tid før selskapet skal begynne, til gården hvor familien Borkman bor. Der treffer du forpakteren. Han kan fortelle at Erhart ikke er hjemme, og ber deg inn til en prat på kjøkkenet om gamle dager, og det som har skjedd etter at du flyttet fra Christiania.

Etter forpakterens replikk: ”Så det ble en god høst, og nå er det en del skogsarbeid å drive med”, er det opp til deg å spørre han ut om gamle dager, og hvordan det er med Erhart og familien Borkman.

Du er selvsagt meget nysgjerrig på det han sier. Du lytter med interesse og noterer det han meddeler. Ikke minst er du påpasselig overfor det han ikke forteller, eller kun antyder. Det gir deg nemlig mulighet til å spørre om det man helst ikke snakker veldig høyt om, men kan få vite i en fortrolig samtale.

Lærerens formidling av innholdet

Hva ønsker jeg som lærer i rollen som forpakteren å formidle om det som foregikk før Erhart kom tilbake til sin mor og far, om forholdene innen familien Borkman etter at du reiste med din familie fra byen og den nåværende situasjonen?

- Om Erhart vil jeg få frem at han nå, etter å ha hatt en vanskelig situasjon, endelig virker svært lykkelig, ja nærmest glad som om han var forelsket. Men om han er forelsket, vet jeg ikke. Frida, som er et musikk talent og kommer for å spille piano for Borkman, er jo bare 15 år. Ryktene jeg har hørt om at Erhart titt og ofte oppsøker Fanny Wilton, tør jeg ikke tro på. Hun virker riktignok ungdommelig, velhavende, festlig, svært pen, ja nærmest vakker, men noe eldre enn Erhart. Men i det siste er de ofte observert sammen, og trives åpenbart i hverandres selskap, etter det folk forteller meg.

Erharts vanskelige situasjon har nok sammenheng med både det faren har gjort, og at Erhart ifølge det han har fortalt meg, ikke helt vet hvor han hører hjemme; hos sin (biologiske) mor, eller sin tante, som han opplever som sin sosiale mor. Han var jo hennes pleiesønn fra han var i 6- til 7-årsalderen til han var 15 år.

Dessuten fortalte Erhart meg, som jeg fortsatt har et fortrolig forhold til, at hans mor har fortalt han at hun har en eller annen slags misjon med han. Hva hun mente med det, forstår jeg ikke. Men at Erhart skal bli noen misjonær, og reise til Afrika, kan jeg ikke forestille meg.

Jeg synes det er litt merkelig at Erhart er invitert i selskapet til advokat Hinkel. Det sies nemlig at Hinkel og Erharts far en gang var svært nære venner, men at de nå er nærmest fiender på grunn av noen pengegreier, eller var det en kvinnehistorie? Jeg vet ikke noe spesielt om dette. Folk snakker jo om så mangt.

- Fru Borkman har lite omgang og holder seg mest for seg selv. Selv når tvillingsøsteren Ella Renheim har sine årlige møter med meg som forpakter, for det er jo hun som egentlig eier gården, møtes de ikke. Det er vel kanskje heller ikke så underlig. En eller annen har fortalt meg at det var egentlig hun som John Gabriel Borkman svermet for før han ble banksjef. Men akkurat i dag så jeg Ella Renheim banke på døren til hovedbygningen og gå inn. En venn av meg så forresten at Ella Renheim var innom doktor Rank; en av byens mest kjente leger. Men det var sikkert bare et vennebesøk. Dr. Rank er jo heller ikke gift.

- John Gabriel Borkman er svært underlig. Kanskje ikke så rart etter å ha blitt dømt for noe pengeunderslag, eller hva det nå var for 20 tilbake, og ha sittet bak lås og slå i fem år. Det må ha vært en tung tid for den tidligere så kjente og populære banksjefen. Han var jo veldig godt likt, hadde store og mange planer og var nærest en kjendis før han havnet i fengsel.

Nå virker det som om han har satt seg selv i et slags fengsel, eller i alle fall murt seg nærmest inne. Han holder til i den andre etasjen i hovedbygningen, og jeg ser aldri at han er ute. Besøk har han heller ikke foruten av den litt underlige fyren Vilhelm Foldal. Jeg har heller ikke inntrykk av at det er noen særlig kontakt mellom far og sønn.

Forpakteren avslutter samtalen med deg (alle elevene) med følgende replikk: ”Nei, nå er det vel på tide at jeg får gjort i stand utstyret vi skal ha med oss i skogen. Du får ha god fornøyelse i selskapet, og kom innom neste gang du er i byen”.

Etter sekvensen med lærer-i-rolle drøftes hva man vet, hva man tror har skjedd og hva man tror vil komme til å skje. Her er det viktig å være åpen for alle mulige og umulige forslag og løsninger. La rett og slett kreativiteten blomstre. Noen svar og løsninger vil komme i arbeidet med frysescenene og spillescenene. Endelige svar vil elevene få gjennom teaterbesøket, og ved eventuelt å lese skuespillet. Skuespillet bør ikke leses før etter teaterbesøket.

Fryse et bilde

Å fryse et bilde består i at elevene i grupper skal arbeide med utdrag av den teksten som skal oppføres. Med utgangspunkt i en sekvens av teksten former eller produsere elevene egne bilder der de eksponerer følelser, stemninger, kjemi mellom rollene osv. Intensjonen er å trengte inn i teksten og oppnå utdypet forståelse av intrigen, handlingen eller relasjonen mellom personene. I stilisert form skal gruppene uttrykke en handling, følelse, stemning eller mening. Derved fokuseres på dynamikken eller energistrømmen i de scenene de arbeider med.

Elevene deles i grupper hvor antallet gruppemedlemmer er avhengig av antallet roller i den tekstsekvens gruppene skal arbeide med. I tillegg skal hver gruppe ha en ”instruktør”. Ut fra den samme tekstsekvensen skal to eller tre grupper lage sine frysebilder av samme situasjon. Den posituren eller de posisjoner som fremstår, skal uttrykke hver enkelt gruppes oppfatning av de medvirkende personer, relasjoner mellom dem, deres personlighetstrekk, eventuelt deres reaksjoner i eller holdninger overfor en aktuell situasjon, person osv.

Resultatet blir et tablå, eller en form for bildeteater, eventuelt en statue av samme eller nærliggende situasjoner. Til slutt skal alle gruppene vise det de har kommet frem til. Deretter skal det foregå en samtale omkring og ut fra dette bildet.

Utforming

Gruppene får disponere ca. 20 minutter til å arbeide med frysebildet. Gjennom instruktørens styring skal gruppemedlemmene plasseres i et frysebilde. Hele gruppen enes om hvilke tanker de enkelte har, hva de skal fremstille og vise.

Når elevene arbeider med ulike versjoner av sitt frysebilde, vil de forhåpentligvis oppdage hvordan de forskjellige gruppens frysebilder formidler en og samme rollefigurs ulike holdninger og verdier. I arbeidet med frysebildet er det viktig at gruppene utprøver forskjellige posisjoneringer av personenes forhold til hverandre. Hvilke virkninger gir det om avstand økes, om de stilles nær hverandre, er i berøring, står, sitter, gestikulerer osv.? Her gjelder det å anvende kroppsspråket på en entydig og klar måte. Ut fra plasseringen i bildet, kroppsholdning, positur, mimikk osv., skal gruppen forsøke å få frem hva rollefigurene representerer. Hvordan formidle glede og begeistring, forelskelse, kjærlighet, tungsinn, sinne, sorg osv.? Det er viktig å gjøre gruppene oppmerksom på at de skal prioritere det visuelle.

Alle grupper skal vise sine frysebilder for hverandre og man skal samtale om det man ser:

- hva tenker personene
- hva foregår inne i personene
- hvilke følelser og holdninger gjør seg gjeldende
- hvilke relasjoner er det mellom personene
- hvordan uttrykkes status mellom personene
- hva er mulige konflikter i situasjonen
- hva vil komme til å skje nå
- hva tematiserer bildet

Det er vanskelig å holde en fryseposisjon over noe tid. Ofte kan situasjoner ende i latter. Men det må da være lov å le litt? Etter at alle grupper har vist sine frysebilder, kan en oppsummering dreie seg om hvor like/ulike gruppene fremstilling er, og hvilke forståelser/tolkninger frysebildene til de enkelte gruppene åpner for eller peker hen mot.

Frysebilde 1

Antall medvirkende:

3: Fru Borkman og Ella Rentheim samt en elev som fungerer som instruktør.

Forslag til hva eleven kan arbeide med:

Hvordan uttrykker Fru Borkman seg med kroppsspråket (mimikk, armer, kroppsholdning osv.) når hun uttrykker denne sterke reaksjonen? Hvordan uttrykker Ella Rentheim sin reaksjon med kroppsspråket? Hvordan uttrykke relasjonen mellom de i denne situasjonen? Hvor er de plassert i forhold til hverandre: avstand eller nærkontakt?

*

Frysebilde 1

Ella Rentheim

(fast og varmt).

Han var en størrelse den gang, du.

Fru Borkman.

Ja, det så jo slik ut. Men aldri med et eneste ord satte han meg inn i, hvorledes hans stilling egentlig var. Aldri lot han seg forlyde med, hvor han tok midlene fra.

Ella Rentheim.

Nei, nei, – det ante nok ikke de heller.

Fru Borkman.

Det fikk nå være det samme med de andre. Men *meg* hadde han pliktet å si sannheten. Og det gjorde han aldri! Han bare løy, – løy så bunnløst for meg –

Ella Rentheim

(avbrytende).

Det gjorde han visst ikke, Gunhild! Han fortiet kanskje. Men han løy visst ikke.

Fru Borkman.

Ja, ja, kall det, som du vil. Det kommer jo ganske ut på *ett*. – Men så ramlet det da også sammen. All ting. Hele herligheten til slut.

Ella Rentheim

(hen for seg).

Ja, all ting ramlet sammen – for *ham*, – og for andre.

Fru Borkman

(retter seg truende i været).

Men det sier jeg deg, Ella, – jeg gi'r meg ikke enda! Jeg skal nok vite å skaffe meg oppreisning. Det kan du forlate deg på!

Ella Rentheim

(spent).

Oppreisning? Hva mener du med *det*?

Fru Borkman.

Oppreisning for navn og ære og velferd! Oppreisning for hele min forkludrede livsskjebne, det mener jeg! Jeg har en i bakhånden, jeg, skal du vite. – En, som skal tvette *rent* alt det, som – som banksjefen har tilsmusset.

Ella Rentheim.

Gunhild! Gunhild!

Frysebilde 2

Antall medvirkende:

4: Fru Borkman, Erhart, Ella Rentheim samt en elev som fungerer som instruktør.

Forslag til hva eleven kan arbeide med:

Hvor nært/langt fra hverandre står personene i dette øyeblikket? Er det kroppskontakt? Hvilke virkninger gir det når avstanden varieres? Hva med deres kroppsspråk?

*

Frysebilde 2

Ella Rentheim

(ser smilende på ham).

Det vil jeg også.

Erhart

(ivrig).

For så kunne vi jo snakke nærmere sammen i morgen – eller en annen dag, ser du. Om alt mulig. Løst og fast. Du og mor og jeg. Ville ikke det være meget bedre, tante Ella?

Fru Borkman

(i utbrudd; reiser seg fra kanapéen).

Erhart, – jeg kan se det på deg, at du vil gå fra meg!

Erhart

(farer sammen).

Hva mener du med det!

Fru Borkman.

Du vil ned til – til advokat Hinkels!

Erhart

(uvilkårlig).

Å sånn! *(fatter seg.)* Ja synes du da, jeg skulle sitte her og holde tante Ella oppe til langt på natt? Hun, som er syk, mor. Tenk på det.

Fru Borkman.

Du vil ned til Hinkels, Erhart!

Erhart

(utålmodig).

Ja men Herregud, mor, – jeg synes da ikke, jeg godt kan la' det være. Eller hva sier *du*, tante?

Frysebilde 3

Antall medvirkende:

3: Borkman, Ella Rentheim samt en elev som fungerer som instruktør.

Forslag til hva eleven kan arbeide med:

Hvordan er de to plassert i forhold til hverandre? Hva med deres kroppsspråk?

*

Fryse 3

Borkman

(blir stående).

Hvem er det? Kom inn!

(Ella Rentheim, med et tent lys i hånden, kommer tilsyne i døren. Hun er kledd i sin sorte drakt, som før, med kåpen kastet løst over skuldrene.)

Borkman

(stirrer på henne).

Hvem er De? Hva vil De meg!

Ella Rentheim

(lukker døren etter seg og kommer nærmere).

Det er meg, Borkman.

(hun setter lyset fra seg på pianoet og blir stående der.)

Borkman

(står som lynslagen, stirrer ufravendt på henne og hvisker halvhøyt).

Er det – er det Ella? Er det Ella Rentheim?

Ella Rentheim.

Ja. – Det er "din" Ella, – som du kalte meg før i tiden. En gang. For de mange – mange år siden.

Borkman

(som før).

Ja, det er deg, Ella, – jeg ser det nå.

Ella Rentheim.

Kan du kjenne meg igjen?

Borkman.

Ja, nå begynner jeg å –

Spille en scene

I den siste forberedende delen før teaterbesøket skal elevene delt i grupper, instruere og fremføre et tekstutdrag. I dette arbeidet vil de oppleve i praksis hvordan ord kan visualiseres og gis konkret betydning. En viktig intensjon er at elevene skal få anledning til å utforske tekstens muligheter og forhåpentligvis oppdage tekstens potensial, samt alle de valgmuligheter en instruktør står overfor. Elevene må velge en av de løsninger de kommer frem til. Den løsningen skal elevene vise for hverandre.

Det er viktig å poengtere at resultatet fremstår som et av mange utkast. Det pretenderer følgelig ikke å være helt og fullt gjennomarbeidet. Til det er disponibel tid (ca. 20 minutter) alt for begrenset. Dessuten vil de som spiller ha arket i hånden for lesing av rollene. Det som fremvises er mest å betrakte som en kladd som uttrykker det gruppen har kommet frem til på nåværende tidspunkt.

Her jaktes det altså ikke på den store prestasjonen. I stedet for noe som presteres vektlegges at dette er noe som presenteres. Gruppene er på søken, og befinner seg på skisseplanet i et prosessuelt arbeid med en tekst.

Gruppen må unngå å låse seg til en løsning til å begynne med. Ulike løsninger må utprøves gjennom praktisering av dem. Det er gjennom utprøving av ulike alternativer at gruppene kan erfare hva som vil fungere best. I utprøvingen av en scene står det i stor grad opp til elevene selv å anvende det arsenal av kreativitet de sitter inne med. Instruktøren avgjør hva gruppen skal formidle eller kommunisere i visningen til medelevene. I arbeidet med de ulike versjoner er trolig selve den prosessen gruppen gjennomgår, av stor betydning.

Fremføring

I klasserommet presenterer hver gruppe sin versjon. Grupper som har arbeidet med samme tekst, presenterer sine gruppearbeider etter hverandre. Etter hver presentasjon drøftes det i korthet hva gruppen har lagt vekt på, hva vi så, og hvilke følelser og relasjoner vi ante. Gruppens instruktør utdyper og forklarer våre kommentarer, hvorfor enkelte løsninger ble valgt og gruppens intensjon.

Etter at grupper med samme tekst har presentert sine versjoner, vil det være naturlig å åpne for en samtale om hvor like eller forskjellige versjonene artet seg. Samtidig poengteres at det nå vil bli interessant å sammenligne gruppenes versjoner med teatrets presentasjon. Dette vil vise at ingen løsning er den eneste riktige, men alternativer til hverandre.

Spille en scene 1

Antall medvirkende:

3: Fru Borkman, Ella Rentheim samt en elev som fungerer som instruktør.

*

Ella Rentheim

(krenket).

Det gjorde ikke *jeg* noe skritt for, – kan jeg forsikre deg. Jeg hadde ikke – før lenge, lenge baketter – noen anelse om, at de papirer, som lå i banken for min regning, – at de var sparet –

Fru Borkman.

Ja, ja; slikt noe skjønner jeg meg ikke på! Jeg sier bare, at du var heldig.

(ser spørrende på henne.)

Men når du sånn på egen hånd tok deg til å oppdra Erhart for meg –? Hva var så din hensikt med det?

Ella Rentheim

(ser på henne).

Min hensikt –?

Fru Borkman.

Ja, en hensikt måtte du da vel ha'. Hva ville du gjøre ham til? Gjøre ut av ham, mener jeg?

Ella Rentheim

(langsomt).

Jeg ville lette veien for Erhart til å bli' et lykkelig menneske her i verden.

Fru Borkman

(blåser).

Pyh, – folk i våre kår har nok annet å gjøre, enn å tenke på lykke.

Ella Rentheim.

Hva *da*, – mener du?

Fru Borkman

(*ser stort, alvorlig på henne*).

Erhart får først og fremst se til, at han kan komme til å lyse så høyt og så vidt utover, at ikke noe menneske i landet lenger skimter den skyggen, som hans far har kastet over meg – og over min sønn.

Ella Rentheim

(*forskende*).

Si meg, Gunhild, – er det *det* krav, som Erhart *selv* stiller til sitt liv –?

Fru Borkman

(*stussende*).

Ja, det får vi da vel håpe!

Ella Rentheim.

– eller er det ikke snarere et krav, som *du* stiller til ham?

Fru Borkman

(*kort*).

Jeg og Erhart stiller alltid de samme krav til oss selv.

Ella Rentheim

(*tungt og langsomt*).

Så sikker er du altså på din gutt, du, Gunhild.

Fru Borkman

(*dulgt hoverende*).

Ja, Gud ske lov og takk, – det er jeg. Det kan du forlate deg på!

Ella Rentheim.

Så synes jeg, du i grunnen må føle deg lykkelig allikevel. Tross alt det annet.

Fru Borkman.

Det gjør jeg også. For *så* vidt. Men så, – hvert øyeblikk, ser du, – så kommer jo dette her annet drivende som et uvær inn over meg.

Ella Rentheim

(med omslag i tonen).

Si meg –. Like så godt straks. For det var egentlig *det*, jeg kom ut til deg for –

Fru Borkman.

Hvilket?

Ella Rentheim.

Noe, jeg synes jeg må snakke med deg om. – Si meg, – Erhart bor jo ikke her ute hos – hos dere andre.

Fru Borkman

(hårdt).

Erhart *kan* ikke bo her ute hos meg. Han må bo inne i byen –

Ella Rentheim.

Det har han skrevet meg til.

Fru Borkman.

Han må det for studienes skyld. Men han kommer ut til meg en stund hver eneste aften.

Ella Rentheim.

Ja, kunne jeg så kanskje få se ham? Og snakke med ham straks?

Fru Borkman.

Han er ikke kommen ennå. Men jeg venter ham hvert øyeblikk.

Ella Rentheim.

Jo, Gunhild, – han *må* være kommen. For jeg hører ham gå ovenpå.

Spille en scene 2

Antall medvirkende:

3: Fru Borkman, Ella Rentheim samt en elev som fungerer som instruktør.

*

Ella Rentheim

(ser henne fast i øynene).

Ja, det var det også, Gunhild. Der var virkelig noe, jeg mente med det.

Fru Borkman.

Nå, så si det da rent ut!

Ella Rentheim.

Først vil jeg si deg *det*, at jeg synes, *jeg* også har liksom en slags rett til Erhart. Eller finner du kanskje ikke det?

Fru Borkman

(ser henad værelset).

Bevar's vel. Etter de summer, du har kostet på ham, så –

Ella Rentheim.

Å slett ikke derfor, Gunhild. Men fordi jeg holder av ham –

Fru Borkman

(smiler hånlig).

Av min sønn? Kan du det? *Du?* Tross alt?

Ella Rentheim.

Ja, jeg kan det. Tross alt. Og jeg gjør det. Jeg holder av Erhart. Så meget, som *jeg* overhodet *kan* holde av et menneske – nå for tiden. I min alder.

Fru Borkman.

Nå ja, ja, la så være; men –

Ella Rentheim.

Og derfor, ser du, så blir jeg bekymret så snart jeg merker noe, som truer ham.

Fru Borkman.

Truer Erhart! Ja, men *hva* truer ham? Eller *hvem* truer ham da?

Ella Rentheim.

Det gjør nok for det første *du*, – på *din* vis –

Fru Borkman

(*utbryter*).

Jeg!

Ella Rentheim.

– og så denne fru Wilton også, – er jeg bange (redd) for.

Fru Borkman

(*ser en stund målløs på henne*).

Og slikt noe kan du tro om Erhart! Om min egen gutt! *Han*, som har sin store misjon å fullbyrde!

Ella Rentheim

(*henkastende*).

Å hva, misjon –!

Fru Borkman

(*opprørt*).

Og det tør du si så hånlig!

Ella Rentheim.

Tror du, at et ungt menneske, i Erharts alder, – sunn og glad, – tror du, at *han* går hen og ofrer seg for – for slikt noe som en "misjon"!

Fru Borkman

(sterk og fast).

Erhart gjør det! Det vet jeg så visst.

Ella Rentheim

(ryster på hodet).

Du hverken vet det eller du tror det, Gunhild.

Fru Borkman.

Tror jeg det ikke!

Ella Rentheim.

Det er bare noe, som du går og drømmer om. For hadde du ikke *det* å klynge deg fast til, så synes du vel, at du måtte rent fortvile.

Fru Borkman.

Ja, da måtte jeg riktignok fortvile. *(heftig.)* Og det er kanskje *det*, du helst så, du, Ella!

Ella Rentheim

(med løftet hode).

Ja, jeg så det helst – i fall du ikke kan fri deg på annen måte, enn at det skal gå ut over Erhart.

Fru Borkman

(truende).

Du vil tre imellem *oss*! Mellem mor og sønn! *Du*!

Ella Rentheim.

Jeg vil fri ham ut av din makt, – din vold, – ditt herredømme.

Fru Borkman

(triumferende).

Det kan du ikke mer! Du hadde ham i dine garn – like til hans femtende år. Men nå har jeg vunnet ham igjen, ser du!

Spille en scene 3

Antall medvirkende:

5: Fru Borkman, Ella Rentheim, Erhart, Fru Wilton, stuepiken samt en elev som fungerer som instruktør.

*

(Det banker raskt på forstuedøren, som derpå uten videre blir åpnet.

Fru Wilton, selskapskledd og i overtøy, kommer inn.

Bak henne stuepiken, som ikke har fått tid til å melde og ser rådvill ut. Døren blir stående halvt åpen. Fru Wilton er en påfallende smukk, yppig dame i trettiårene. Brede, røde, smilende lepper. Spillende øyne. Rikt, mørkt hår.)

Fru Wilton.

God aften, kjæreste fru Borkman!

Fru Borkman

(noe tørt).

God aften, frue. *(til piken; peker mod havestuen.)* Ta lampen ut der inne og tenn den.

(Stuepiken henter og går ut med lampen.)

Fru Wilton

(ser Ella Rentheim).

Å, om forlatelse, – her er fremmede –

Fru Borkman.

Bare min søster, som er kommen tilreisende –

(Erhart Borkman slår den halvåpne forstuedør helt opp og stormer inn.

Han er et ungt menneske med lyse, freidige øyne. Elegant kledd. Begynnende knebelsbart.)

Erhart Borkman

(gledestrålende; på dørterskelen).

Hva for noe! Er tante Ella kommet? *(imot henne; griper hennes hender)* Tante, tante! Nei, er

det mulig! Er *du her*?

Ella Rentheim

(slår armene om hans hals).

Erhart! Min kjære, snille gutt! Nei, hvor stor du er blitt! Å, hvor det gjør godt å få se deg igjen!

Fru Borkman

(skarpt).

Hva skal det si, Erhart, – står du og gjemmer deg i forstuen?

Fru Wilton

(hurtig).

Erhart – Borkman kom sammen med meg.

Fru Borkman

(måler ham med øynene).

Ja så, Erhart. Du kommer ikke først til din mor?

Erhart.

Jeg måtte bare innom til fru Wilton et øyeblikk, – for å hente lille Frida.

Fru Borkman.

Er denne frøken Foldal også med?

Fru Wilton.

Ja, vi har henne stående utenfor i entréen.

Erhart

(taler ut gjennom døren).

Gå De bare ovenpå, Frida.

(Opphold. Ella Rentheim iakttar Erhart. Han synes forlegen og noe utålmodig; hans ansikt antar et spent og koldere uttrykk.)

(Stuepiken bringer den tente lampe inn i havestuen, går ut igjen og

lukker døren etter seg.)

Fru Borkman

(med tvungen høflighet).

Ja, fru Wilton, – hvis De altså vil slå Dem ned her i aften, så –

Fru Wilton.

Nei tusen takk, kjære frue. Det tenker jeg slett ikke på. Vi har en annen innbydelse. Vi skal ned til advokat Hinkels.

Fru Borkman

(ser på henne).

Vi? Hvilke vi mener De?

Fru Wilton

(leende).

Nå, egentlig mener jeg da bare meg selv. Men jeg fikk i oppdrag av husets damer å ta' student Borkman med, – hvis jeg tilfeldigvis skulle få øye på ham.

Fru Borkman.

Og det fikk De da, som jeg ser.

Fru Wilton.

Ja heldigvis. Siden han var så elskverdig å se innom til meg, – for lille Fridas skyld.

Fru Borkman

(tørt).

Du, Erhart, – jeg visste ellers ikke, at du kjente den familie, – disse Hinkels.

Erhart

(irritert).

Nei, egentlig kjenner jeg dem jo ikke heller. *(tilføyer litt utålmodig.)* Du vet visst selv best, du mor, hva folk jeg kjenner og ikke kjenner.

Fru Wilton.

Å pytt! I *det* hus blir man snart kjent! Glade, lystige, gjestfrie folk. Fullt opp av unge damer.

Fru Borkman

(*med ettertrykk*).

Kjenner jeg min sønn rett, så er ikke det egentlig noe selskap for ham, fru Wilton.

Fru Wilton.

Men Herregud, kjære frue, han er da ung, han også!

Fru Borkman.

Ja lykkeligvis er han ung. Det ville ikke være godt annet.

Erhart

(*dølger sin utålmodighet*).

Ja, ja, ja, mor, – det er jo en selvfølge, at jeg ikke går der hen til disse Hinkels i aften. Jeg blir naturligvis her hos deg og tante Ella.

Fru Borkman.

Det visste jeg nok, min kjære Erhart.

Ella Rentheim.

Nei, Erhart, – for *min* skyld må du endelig ikke la' deg avholde –

Erhart.

Jo visst da, kjære tante; der kan ikke være tale om annet. (*ser usikkert på fru Wilton.*) Men hvorledes klarer vi det? Går det egentlig an? De har jo svart ja – på mine vegne.

Fru Wilton

(*muntert*).

Hva snakk! Skulle det ikke gå an? Når jeg nå kommer derved i de lyse, festlige salonger, – ensom og forlatt – tenk bare! så svarer jeg nei – på Deres vegne.

Erhart

(langtrukket).

Ja, når De altså mener, at det går an, så –

Spille en scene 4

Antall medvirkende:

5: Fru Borkman, Ella Rentheim, Erhart, Fru Wilton, stuepiken samt en elev som fungerer som instruktør.

*

Ella Rentheim.

Takk, takk for offeret enda! – Men så har jeg én ting til å be' deg om. En stor ting for *meg*, Borkman.

Borkman.

Nå, så bare si det.

Ella Rentheim.

Du vil kanskje finne det barnaktig av meg, – ikke kunne forstå det –

Borkman.

Si det, – si det da!

Ella Rentheim.

Når jeg nå snart går bort, så etterlater jeg meg ikke så ganske lite –

Borkman.

Nei, du gjør vel ikke det.

Ella Rentheim.

Og det er min akt å la' det altsammen gå over på Erhart.

Borkman.

Ja, du har jo egentlig ikke noen nærmere.

Ella Rentheim

(*varmt*).

Nei, jeg har visseilig ingen nærmere enn ham.

Borkman.

Ingen av din egen slekt. Du er den siste.

Ella Rentheim

(nikker langsomt).

Ja, så er det nettopp. Når jeg dør, – så dør navnet Rentheim også. Og det er meg en så kvelende tanke. Utslettes av tilværelsen – like til navnet –

Borkman

(farer opp).

Ah, – jeg ser, hvor du vil hen!

Ella Rentheim

(lidenskapelig).

La ikke det få skje! La Erhart få bære navnet etter meg!

Borkman

(ser hårdt på henne).

Jeg forstår deg nok. Du vil fri min sønn fra å bære sin fars navn. Det er saken.

Ella Rentheim.

Aldri det! Jeg skulle selv så trossig og gladelig ha' båret det sammen med deg! Men en mor, som snart skal dø –. Et navn binder mer enn du tror og vet, Borkman.

Borkman

(kold og stolt).

Godt og vel, Ella. Jeg skal være mann for å bære mitt navn alene.

Ella Rentheim

(griper og trykker hans hender).

Takk, Takk! Nå er der fullt oppgjør mellom oss! Jo, jo, la så være, det! Du har gjort godt igjen, hva du kunne. For når jeg er ute av livet, så lever Erhart Rentheim etter meg!

(Tapetdøren slås opp. Fru Borkman, med det store tørkle over hodet,

står i døråpningen.)

Fru Borkman

(i voldsomt opprør).

Aldri i evighet skal Erhart hete så!

Ella Rentheim

(viker tilbake).

Gunhild!

Borkman

(hårdt og truende).

Her opp til meg har ingen lov til å komme!

Fru Borkman

(et skritt innenfor).

Jeg ta'r meg lov til det.

Borkman

(imot henne).

Hva er det, du vil meg?

Fru Borkman.

Jeg vil kjempe og stride for deg. Verge deg imot de onde makter.

Ella Rentheim.

De verste makter er i deg selv, Gunhild!

Fru Borkman

(hårdt).

La så være med det. *(truende, med opprakt arm.)* Men *det* sier jeg, – sin fars navn skal han bære! Og bære det høyt frem til ære igjen! Og jeg alene vil være hans mor! Jeg alene! Mitt skal min sønns hjerte være. Mitt og ingen annens.

(hun går ut gjennom tapetdøren og lukker etter seg.)

Ella Rentheim

(rystet og opprevet).

Borkman, – Erhart kommer til å gå til grunne i dette uvær. Det *må* komme til en forståelse mellom deg og Gunhild. Vi må straks ned til henne.

Borkman

(ser på henne).

Vi? Jeg også, mener du?

Ella Rentheim.

Både du og jeg.

Borkman

(ryster på hodet).

Hun er hård, du. Hård, som den malm, jeg engang drømte om å bryte ut av fjellene.

Ella Rentheim.

Så prøv det da nå!

Borkman

(svarer ikke; står og ser uviss på henne).

Motivasjon for teaterbesøk

Når elever arbeider med en teatertekst på den måten som er skissert her, tilsier all erfaring at de vil være meget motivert for teaterbesøk. Denne undervisningsmetoden skaper nemlig en rekke forventninger, og elevene vil komme til å oppleve forestillingen på en spesiell måte. De vil være spesielt årvåkne på løsninger som den profesjonelle instruktøren/skuespillerne gir. Naturligvis vil elevene være interessert i å sammenligne egne og andre gruppers valg med teatrets løsninger. Dette er en direkte følge av at denne metoden er basert på at elevene inngår i prosessuelle forhold i stedet for å reprodusere et produkt når de arbeider på denne måten med sekvenser av en teatertekst.

Etterarbeid

Mange lærere har vel erfart at det å drive skoleorganisert etterarbeid etter at elever har hatt eller fortsatt bærer på en rik følelsesmessig teateropplevelse, ikke alltid faller like heldig ut. I så fall kan det være tilstrekkelig med en kortfattet felles oppsummering av fellesopplevelsen, eventuelt at elevene utformer sine inntrykk i en logg. De som måtte føle lyst eller behov, kan så få lese opp det de har skrevet.

Men det kan også tenkes at forestillingen var av en slik art at en eller annen form for etterarbeid er strengt nødvendig. Teaterbesøket kan ha satt i gang tanker, ideer og følelser som krever bearbeidelse. Det kan være svært viktig at det settes ord på dem. Det kan være forhold eller tema man nødvendigvis må snakke om. Da kan etterarbeidet simpelthen bestå i en klassesamtale omkring oppsetningen.

To typer etterarbeid

Ønskes en utvidet form for etterarbeid som er mer skoleinnrettet, står man overfor valget om dette etterarbeidet skal være i tråd med den aktive og kreative tilnærminga vi har skissert foran, eller arte seg som en tradisjonell analytisk/intellektuell litterær virksomhet. Kanskje er det mest gunstigste at elevene blir gitt mulighet til et variert og bredt spekter av etterarbeid som de følgende forslagene er eksempel på.

Forslag til eventuelt etterarbeid i forbindelse med *John Gabriel Borkman*

- Gi elevene noen minutter til å formulere sine inntrykk i korte formuleringer.
  - Hver elev sier en eller to "ting" om sine tanker/følelser etter forestillingen, eller en scene eventuelt person som gjorde et spesielt inntrykk.
  - En runde for utdyping av hvorfor de nevner akkurat det de nevner.
  - Et alternativ til dette kan være skriving i fem minutter om forestillingen. Deretter leser to og to elever for hverandre og diskuterer.
- Skrive en rollefabel. Elevene går inn i en av rollene og skriver ut hvordan denne rollen opplever hendelser, episoder, forhold mellom personer. Se dette med blikket til en av personene.
- La Erhart fortelle om sin oppvekst. Fremfør hans fortelling enten som en monolog eller en dialog mellom Erhart og en venn.
- Skrive en eller flere sider i dagboken til Erhart. Dette kan for eksempel være fra den dagen faren kom hjem etter å ha sittet i fengsel, etter det første møtet med Fanny Wilton, eller dagen etter selskapet hos adv. Hinkel.
- Skriv en side i John Gabriel Borkmans påbegynte livserindringer.
- Lage et intervju med John Gabriel Borkman da han var på topp, og et intervju noen år etter at fengselsstraffen var sonet.
- Skriv en scene hvor fru Borkman betror seg til en venninne. Fremfør dette enten som en monolog eller en dialog mellom de to.
- Lag en samtale mellom to familier som er naboer til familien Borkman. Fremfør den.

- Skriv teksten i brevet som Frida skrev til sin far.
- Hvordan går det med en eller flere av personene etter teppefall?
- Lage en illustrasjon av en av scenene.
- Ta for deg Henrik Ibsens liv og forfatterskap.
- Studer og sammenligne hva ulike litteraturhistorier skriver om *John Gabriel Borkman*. Hvordan forholder du deg til det de skriver om *John Gabriel Borkman*?
- Plasser *John Gabriel Borkman* i en litteraturhistorisk kontekst
- Foreta en språkhistorisk sammenligning mellom en sekvens av replikker/scener i Henrik Ibsens originaltekst til *John Gabriel Borkman* med tilsvarende replikker/scener i teaterteksten som Trøndelag Teater fremfører.
- Skrive en omtale av oppsetningen.
- Sammenligne ulike anmeldelser av oppsetningen. Hva er kritikerne enige/uenige om? Sammenholde dette med din oppfatning av oppsetningen.
- Studere forhåndsamtaler av oppsetningen, intervju med medvirkende osv., og sammenligne dette med dine egne inntrykk av den.